

263366

LUCIAN COSTIN

Scriitorul bănăţean

MIHAIL GAŞPAR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

(Câteva note despre opera sa)

Tipografia „SPERANȚA”, Craiova str. Madona 25

LUCIAN COSTIN

Scriitorul bănăţean

MIHAIL GAŞPAR

(Câteva note despre opera sa)

BIBL. UNIV. CLUJ

⁹⁵⁴
0050 - 7. IV. 1983

EXEMPLAR LEGAL

Tipografia „SPERANȚA”, Craiova str. Madona 25

Scriitorul Mihail Gașpar

(Căonferință comemorativă în Lugoj, 23 Martie 1930)

I

Personalitatea Scriitorului

Incă una din figurile reprezentative ale culturii și literaturii bănațene ni-a răpît-o cruda soartă dintre rândurile noastre.

Ca un brad vânjos s'a ridicat pe aceste mândre plaiuri ale Banatului dominându-i grijile pentru zilele de mărire cu întreaga-i personalitate. Plin de sevă, cu o forță și perspicacitate vigilentă se ridică tocmai în acea epocă a luptelor noastre naționale, când Banatul avea absolută nevoie de cea mai puternică avantgardă de a

salvgarda toate interesele în acele momente, când expansiunea imperialistă a unei culturi cutropitoare amenința și Banatul. Înalt, trupeș și fascinant apărea Mihail Gașpar, o fire distinctă, care, din primele momente te domina cu privirea. Puterea de emotivitate o simțiai din toate gesturile, aproape fiecare silabă o măsoara cu forța lui de subiectivism cald și uman, dar nu mai puțin și în obiectivismul său atât de fascinant. Te încălzea cu verva, te apropia de sufletul său și cu salturi de fraze exuberante te cucerea cu orice tangentă a gândirii sale. Expansiv din egocentricile sale contemplațiuni, isbucnea în anumite momente de luciditate contemplativă vărsând imense efluvii de lavă ale amărăciunii și durerilor. Precocel său sanquinism îl mână înainte, în cele mai profunde probleme ale Banatului antebelic și postbelic. În personalitatea sa viguroasă putem afla incarnarea unui tip de rasă, un prototip — a cărui carne și oase se oțelesc și se imunizează în zalele grele ale vieții. Pentru această viață a luat lupta fățiș, toate armele și le-a pregătit singur dela cele mai inofensive

până la lama tăioasă a operelor sale, în cari rațiunea și omul strălucesc în aureola lor.

În pleiada bărbaților dela 1907 — 1914 trebuia și se impunea dela sine, ca o astfel de individualitate să răsară de undeva. Apostolul de mai târziu își avea calea pregătită de antecesorii grupați în jurul lui Valeriu Branisce, George Popovici și alții. Dotat cu o cultură superioară în eflorescența naționalismului și a tuturor bărbaților din cele patru unghiuri ale românismului cari au concrescut cu țara și toate idealurile ei, aurorea vremii ni-l arată și pe acest mare luptător și scriitor concrescut cu însăși glia Banatului. N'a avut Banatul absolut nici o problemă, de care nu se apropia și să nu o abordeze. Și ceace opera literară nu-i oferea ca spațiu și subiect pentru elasticitatea și colorizarea contemplațiilor sale, i-a oferit într'o largă măsură presa.

Puternicele efluvii de probleme în publicistica jurnalistică aveau tendința să-l apropie cu un ceas mai curând de realitățile vieții decât opera literară, care are un cerc mai restrâns de idealități.

Sobru în tactul său, temut de adversarii săi, nu ezita a-i urmări în cele mai suspecte direcții. Orice rană știa s'o aline, orice durere să o modereze, orice idee bună s'o lanseze și primul era la fapte. Dacă individualitatea sa acopere complet și opera — și viceversa întreaga operă nu e decât Mihail Gașpar în carne și oase, nu mai puțin voiu declanșa și contrastele din complexul interiorului său. Bunătate și vivacitate, toleranță și intoleranță, tăios și sfătos, cruțător și risipitor de energie, vitalitate și vigoare în subiectivismul și obiectivismul său, dar numai puțin și foarte multe amărăciuni și dureri ascunse. Prietenii fugiau după el, apropierea lui era radioasă. Unde te întâlnea acolo, te oprea. Ce îl întrebai, la toate îți răspundea, prudență, talent, armonie și zel — erau cele mai oacheșe flori ale calităților sale.

II

In luptă pentru conservatismul națiunii

Tânărul teolog din anii 1900 — 1903 își avuse în Caransebeș un substrat cultural de germinație și fecondație a tuturor preocupărilor sale. De acest substrat se ridică până la absolvirea studiilor sale un nou strat, îmbelșugat în idei suculente — era tânărul din noua generație, care simțise, că apostolul său de preot se poate și altfel concepe: un orizont cultural — bisericesc mai larg, mai aproape de toate problemele Banatului. Ca ideolog se ridică chiar la începutul carierei sale, în calitate de diacon al bisericii ortodoxe din Lugoj la anul 1903, într'un centru bănățean, care reprezintă și astăzi simbolul Bănățenismului. Crescut în școala naționalistă a Lugojenilor, cari au atâtea neuitate tradiții în evoluția luptelor naționale de conservatism,

natural că tânărul diacon putea să fie în elementul său. Această fază de fermentație și formație e ultima etapă în cizelarea și formarea calităților sale. De nu avea acest mediu psihic impulsivul M. Gașpar desigur că și-ar fi căutat altul. Pentru tinereța sa e această fază hotărâtoare, de aci înainte toată viața sa e o linie dreaptă de idealism și constructivism. Așezat în Bocșa, după alegerea sa de protopop în anul 1911, după ce și-a consolidat noua sa situație și calitate, Mihail Gașpar apare din nou pe arena vieții culturale-politice a Banatului, cu mai mare dârzenie, după ce își făcuse un stagiu de 10 luni în temnița din Seghedin, acel providențial Seghedin, în jurul căruia se ivise o nouă literatură populară, alături de presa transilvăneană conștientă, pentru care Seghedinul era un simbol al activismului și arivismului.

Reînnoit în toate forțele sale Mihail Gașpar își revendică pentru Banat tot ceace era de revendicat până la ultima suflare. Sobru și impulsiv în toate acțiunile sale, dotat cu un rar talent de observație fină regeneratoare—nu se putea con-

cepe ca publicistica transilvăneană să n'aibă parte de o bună și impetuoasă peană: M. Gașpar trece pe rând pela cele mai inportante organe de avantgardă a naționalismului ca „Tribuna Poporului“, „Românul“, „Lupta“, „Poporul Român“ colaborând și la cele literare ca debutant. Activitatea jurnalistică o închee cu „Drapelul“, acel neuitat organ al Lugojenilor, care s'a bucurat de simpatia tuturor Românilor. Inlănțuit în luptele pentru apărarea intereselor bănățene apune „Drapelul“ la câțiva ani după unire, căreia i-a pregătit terenul cu atâta sinceritate și pietate de idealism. Impulsivitatea și râvna de apărare a tuturor problemelor bănățene îl mână pe M. Gașpar spre noi orientări de a pune bază unui nou organ publicistic, conceput, după talia sa „Drum Nou“, care și-a creiat un mare ciclu de admiratori. Natural, că orice număr îl luai în mână, imediat aruncai privirea căutând articolul de fond al directorului ziarului M. Gașpar care avea în fiecă articol un stindard fâlfăitor al Banatului. De lângă anemica metropolă a Banatului, care are un singur organ publicistic româ-

nesc de forță, au rămas celelalte fortărețe ale Banatului cultural, între cari ilustrează Lugojul cu toate manifestațiile sale publicistice culturale. E notoric, că luptătorul M. Gașpar multe le-a prevăzut și mult s'a străduit să pună mâna pe toate rănile. Intreaga sa activitate, neterminată în vigoarea vârstei sale răpusă de un uragan al sorții, o privesc ca un monument pe jumătate ridicat. M. Gașpar avea să-și termine singur monumentul, la care a modelat peste un sfert de veac. E unul din generația de sacrificiu, care a privit cu privirea-i dominantă trecutul, prezentul și mai ales viitorul unui neam. Locul său în presa bănățeană multă vreme va rămâne gol, căci astfel de bărbați providențiali nu-i putem avea, așa de repede fabricați, nici de pe banca universităților, nici din altă parte.

Până ce noua generație îi va putea da Banatului alți Gașpări — noi trebuie cu un ceas mai de vreme să veghiem în publicistica bănățeană, ca interesele provinciei să-și aibă permanent reprezentanții ei pe aceste plaiuri, în cari și-a înfipt materialismul atât de adânc ghiarele sale.

Suflete mari și tari ca Mihail Gașpar trebuie să le caute fiecare, ca să ni-le descopere și să contribuie cu ceva la vechiul și noul prestigiu al Banatului. Cu ultimele sale cuvinte: „*Să aveți grijă de țară*” se încheie lungul său sbucium de peste un sfert de veac, când testamentul celor câteva silabe bolnave împănate în palide cuvinte le-am luat cu toții drept moștenire. Să aveți grijă de țară, să aveți grijă de Banat — nu se putea un testament mai mișcător; când le-a rostit M. Gașpar aceste cuvinte rare, desigur că s'a gândit la toți aceia, pe cari i-a cunoscut în slăbiciunile lor venale și materialiste, de cari mișună însăși metropola Banatului și alte strate sociale.

III.

Stilul, cultura și orientarea literară a scriitorului.

Dacă „omul e stilul”, viceversa e pentru un estetician și cealaltă semnificație de mare importanță, adică „stilul e omul”. Punându-le ambele maxime față în față, vom observa că opera literară a scriitorului Mihail Gașpar are două fațete: una de anvergură, de estetism fecund — exuberant, alta de stil și cultură literară emancipată. Pe ambele le acopere omul cu puternica lui nervură. Din acest scriitor a radiat raza ideii și a stilului, factorii cu cari operează scriitorul. Și-a cultivat stilul chiar în primele debuturi, și-a măsurat fraza și topica, pe cari nu orice prozator le poate domina. Fraza lui e caldă, topica turnată în plumb de idei bine armonizate. Ochii îți lunecă rapid dela cuvânt la cuvânt, farmecul logicei și al unității în orice funcțiune

te ține aproape de el. Stilul calorizant al lui Gașpar e unicul la prozatorii bănățeni, se observă în opera sa literatul cult, cu o cultură autodidactică și distinsă. În orice situație de amănunt e orientat complet. Nu e divagant nici feroce cu subiectele sale. În mreața ideilor sale a prins totul și orice subiect l-a tratat prințește, căci scriitorul trebuie să-și domine absolut orice acțiune a personajelor sale. Fiecăruia îi dă ideologia adecuată, nici un conflict nu e nenatural ori imoral. Nu și-a format subiectele, nici nu le-a căutat toate i-au răsărit în luminișul realităților. Schița și nuvela l-au apropiat încetul și de roman. În schițe și nuvele își face școala stilului, a topiceii. Mare maestru în metafore, sintetism și constructivism al acțiunii. Ai impresia că scriitorul e în mijlocul tuturor personajelor sale în orice funcțiune a lor.

Ce cultură literară a avut acest scriitor ?

Mulți și foarte mulți vor căuta să-i descifreze individualitatea literară din însăși opera sa.

Așa porcede esteticianul respectiv criticul. Unii îl apreciază pe un scriitor de la distanță—adică

din însăși opera sa, alții îi scormunesc toate tentațiile sale în mijlocul societății umane. Pentru a reconstrui individualitatea unui literat, în afară de activitatea specifică literară, recurg toți la amănunte, la tentațiile vieții, căutându-i toate sertarele, amintirile, instantaneele și clișeele.

Pentru noi contemporanii, cari l-am cunoscut și ne putem da seama de opera literară a acestui scriitor, ușor ne vom face o idee din ce resurse și-a câștigat dânsul așa numita cultura literară. Fiecare scriitor trebuie să tindă, altfel să conceapă viața decât ceilalți. Scriitorul acționează pasiv și activ. Profund în idei—suge orice idee și o filtrează de nenumărate ori până ce ori o acceptă ori o aruncă din infernul său în afară, dându-i expresivitatea literară.

Toate torențele vieții lovesc cu valuri spumoase pieptul scriitorului. Astfel și Gașpar din cercetătorul profund, din observatorul fin și privirea sa dominantă s'a ridicat deasupra eului său consumându-și toată atenția numai pentru a parcurge întreaga literatură beletristică—culturală—

bisericească apoi cea politică—istorică—economică. A tentat la toate problemele Transilvaniei, ale vechiului regat și a perforat cu stricta-i obiectivitate cele mai profunde chestiuni ale românismului. Citea rapid, înghitea volume, trecea în revistă toată publicistica noastră și cea străină.

Calm și rece privea problemele grele, cu un zâmbet le puna (pe), toate deoparte, apoi începeau ochii să fulgere. La orice idee vedea că poate prinde o teză de unde vrei. Pentru cel mai mare prozator al Banatului, din începuturile prozei bănățene până astăzi n'am avut o individualitate atât de dominantă, care și-a ridicat singură pedestalul culturii sale literare cu atâta profunditate și modestie. Foarte impetuos în orice problemă capitală dela cele ale Transilvaniei până în cele mai scunde colțuri ale românismului. Cultura sa literară de scriitor o putem urmări foarte ușor. N'a rămas aproape nici un prozator nerăsfoit, necitit. Puternica expansiune a prozatorilor ardeleni a urmărit-o cu cel mai vădit zel, a conceput-o doară în însăși firea sa.

Paralel cu proza transilvăneană a supt în egocentrismul său toată proza clasicilor din toate provinciile. Aș vroi să subliniez, cu o paranteză interesantă, că Gașpar a reacționat cu virulența-i providențială asupra tuturor chestiunilor organismului nostru etnic cu peana sa de jurnalist. În jurnalistică și-a format stilul, în jurnalistică își încearcă puterile și se emancipează cu eforturile sale. Societatea i-a dat toată atenția, căci a fost o vîguroasă personalitate. Personalitate în vasta-i cultură, individualitate intrisecă în propriu-i stil. Mihail Gașpar își are stilul lui propriu, care nu poate fi nici imitat, nici plagiat.

Mulți mă vor întreba în prezent ori viitor, ce orientare literară va fi avut Mihail Gașpar.

Asupra fiecărui scriitor bănățean îmi voi putea da părerea, căci pentru fiecare am atenția cuvenită. Într'o antologie a scriitorilor bănățeni mă voi pronunța reliefându-i fiecăruia personalitatea și opera. Până atunci vă voi concentra atenția asupra orientării literare a acestui scriitor. Din faza de debutant cu primele sale scrieri

„Altare dărâmate“, „Din vremuri de mărire“, trece încetul la operele literare „De ale vieții“ și „Fata lui Oană“ — primele debuturi literare. Orientarea literară e încă nesigură, schița și nuvela îi formulează ideile pentru noi creații, scriitorul se caută pe sine însuși în fecondata ideilor sale.

Ca debutant creiază pentru a se crea — cel mai important debut pentru proxima operă literară de maturitate „De-ale vieții“. Instantaneu în toate mișcările sale, instantaneu și în opera sa. Nu l-am văzut niciodată desprins măcar cu o linie de individualitatea sa literară — era o massivă figură de unitate, simetrie, armonie. De centrele literare postbelice nu s'a apropiat, pe fiecare l-a privit dela distanță, căci frica sa era prea distinctă. Ardealul postbelic și celelalte centre literare nu-l mai interesau, pe fiecare îl privea dela distanță, preocupat de marile probleme ale Banatului, pe cari le personificase complet în persoana sa. N'a luat un contact mai viu cu Oltenia, Muntenia ori Moldova postbelică, ca să se aprofundeze în noua ideologie.

Gaşpar perseverează în romantismul istoric antebelic, în a cărui şcoală crescuse.

Orientarea sa literară e numai de ansamblu, fără chiagul asociabil şi inerent. Totul dela distanţă, observator fin — ca orice romantic care zâmbeşte la subiectul său — înainte de a-l concepe şi medita. Romanticismul lui M. Gaşpar îl vor precupeţi în viitor toţi biografilor, cărora li se va impune scriitorul. Totuşi oricine va pregeta de a se apropia de personalitatea sa, nimănuia nu-i va fi îngăduit de a desconsidera personalitatea şi opera unui scriitor.

Nu mai există nici o ţară cu tradiţii literare, în cari esteticianul şi criticul poate să opereze după bunul său plac. Pe un scriitor îl poate distruge însăşi opera sa, criticul e doar un cioclu dela distanţă şi viceversa o operă literară de proeminenţă — oricâţi critici — ciocli ar sta în jurul ei — nici că se vor putea atinge cu un deget de ea. Marele prozator Mihail Gaşpar e una din figurile noastre reprezentative ale prozei bănaţene de cari se va distanţa orice critic înaintea operilor sale.

IV.

Operele literare în lumina trecutului, prezentului și viitorului.

Toate scrierile lui Mihail Gașpar aparțin exclusiv prozei. Nu e un scriitor dialectal, nici un provincial, ci e un scriitor de ansamblu, aparține cu toate scrierile sale literaturii noastre naționale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cele mai multe le-a publicat în Lugoj, unele și în Arad, iar ultima „Fata Vornicului Oană” în București. Aproape toate scrierile sale sunt astfel răsfirate, iar multe chiar epuizate, că un istoric literar numai cu anevoie le-ar putea afla prin bibliotecile particulare. Numai câteva din năvelele sale le poți afla prin librării, iar romanul „Fata Vornicului Oană” circulă și în prezent pe piața cărții.

Multe preocupări l-au ținut departe de cercurile literare, pentru cari nu avea o atracțiune.

Din cauza aceasta bibliografia și biografia sa trebuie din nou, din amănunt în amănunt re-construită, cu atât mai mult, deoarece genera-țiile viitoare vor avea nevoie de întreaga operă a acestui scriitor.

Dreptaceea se impune dela sine ideea, ca o mână energică să adune toate scrierile sale și să le reediteze în 2—3 opere complete.

Ca un vechiu și fervent naționalist îl preo-cupă înainte de toate luptele îndârjite ale ființei noastre etnice, pentru cari istoria națională îi deschide fiecăruia largile ei pagini. Foarte pu-ține ca „Blăstăm de mamă“ sau „De ale vieții“ ies din acest cadru. Gașpar are două direcții în tradiționalismul său. Nota istorică e cea predo-minantă, a doua mai puțin reprezentată e cea socială. De prima avea nevoie pentru o largă orientare și marea sucrescență de idei, în cari își putea turna toată maturitatea masivă a ta-lentului său, de a doua nu se putea lipsi, căci avea nevoie de specimene în psihologia masse-lor. Ca un observator profund și devotat legiti-mității, ca un psiholog rar al masselor urmăria

Gaspar întregul eflux al vitalității și sorții umane.

Vraja trecutului cu peisagiile splendide, cu intrigele și luptele Moldovenilor cu frații din Muntenia, intrigele Turcilor și tuturor parveniților pela curțile voevozilor și boerilor l-au răpit în centrul preocupățiilor istorice, din care avea să iasă noul romancier în lumea noastră literară. Și așa s'a și întâmplat. Ultimul său roman a fost o surpriză pentru cercurile literare ale capitalei. Romanul e nou și va afla acel răsunset, care îl merită.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Deoarece aceste cercuri literare nu l-au cunoscut deaproape pe Gaspar, iar dânsul nu s'a apropiat de ele, cel puțin măcar într'un schimb de idei ori noile orientări literare ale scriitorilor bănățeni — repet, romanul nu se bucură încă de acea atenție, ce o merită, nici măcar revistele mai serioase nu l-au agreat.

Cu atât mai vârtos ni revine nouă, foștilor săi amici, să veghiem asupra tuturor operelor scriitorilor bănățeni și să-i deschidem acestui talentat prozator un nou drum spre centru.

Acest act de pietate îl vom săvârși an de an, după jertfele materiale, cari de sigur vor fi inerente.

Literaturii îi aparține acest scriitor ca nuvelist și romancier. A trece în revistă toate sujetele scrierilor sale, nu mi-ar permite nici cadrul unei comemorări și nici insuficiența timpului, cu atât mai mult, că mulți l-au citit, mulți îl cunosc din scrierile sale. Mă voiu restrânge numai asupra puternicei nuvele „Blăstăm de mamă”, care e una din perlele nuvelisticei noastre, apărută în anul 1916 în Biblioteca Sămănătorul, editura Librăriei Diecezane din Arad.

Sujetul nuvelei e de altfel foarte agreabil la toți scriitorii moldoveni.

Nu trebuie ca sujetul să fie absolut original, ci originală să fie întreaga tratare, să surprindă prin dispoziție și nuanțarea psihologică. Aci e puterea originalității și meritul unui nuvelist.

În „Blăstăm de mamă” se ridică autorul între personagele acțiunii și-i indică fiecăruia rolul psihologic. E vorba de un țăran instărit, cel mai instărit din satul său, care are o mare grijă de

unicul său moștenitor, un băețaș. Noile case, destinate lui ca moștenire ca să nu stea goale, ar vrea să le dea în chirie vre-unui comerciant, care să-i plătească o chirie bună. Nicolae Brancu, căci acesta e numele țăranului instărit, se înțelege la târg cu evreul Sami Schwarz, care-și face intrarea în sat, sărac și rebeșit, dar în scurt devine domnul Samuel Schwartz. După ce prinde rădăcină în sat, pune ochiul pe casa văduvei lui Ioan Turcu, aceasta pentru că după patru ani de chirie trebuie să iasă din casele lui Nicolae Brancu. De aci înainte se înoadă acțiunea într'un conflict psihologic, cum să pună mâna pe casa văduvei, care nu vrea s'o vândă în ruptul capului. Incercarea începe.

O dragoste se înfiripă înscenată de evreica, soția lui Sami, cu frumosul flăcău Sandu Turcu, feciorul văduvei. Acesta cedează, dar e răpus de o boală grea, dragostea cu evreica.

După moartea lui Sandu, mama lui își pierdu mințile și toți sătenii au o groază de fantoma ei „*muierea albă*”. De ea are groază și Sami Schwarz, care îi luase casa prin fel de fel de

pretexte și câteva datorii. Conștiința lui îi ronțăia creierii și se temea de vre-o lovitură a sorții, mai ales că tremura după unicul său fiu, în fașă încă. Văduva Turcu intra adesea în prăvălie și îngăima toate desnădejtile ei, când Schwartz se uita înlemnit cu ochii în pământ și nu se putea scăpa de ea. Se întâmplă însă că, blăstemul văduvei, care se topea de durere după unicul ei fiu și unica ei casă, să-l simtă încetul și Sami Schwartz. Și ceasul cel mai mare al groazei nu-l cruță pe Sami Schwartz, cum n'a cruțat-o nici pe văduva Turcu. I se îmbolnăvește unicul său fiu, care ofilindu-se din zi în zi, expiază într'o bună zi toate păcatele tatălui său. O jertfă ilegală, față de altă jertfă ilegală. Acțiunea are eforturi psihologice atât de dramatice, atât de realiste că merită o atenție deosebită.

Comemorând astăzi (23 Martie 1930) pe cei patru scriitori, între cari acest prozator Mihail Gașpar își are locul său de cinste, îi îndeplinim o plăcută datorie față de reprezentanții scrisului.

românesc, față de aceia, cari au plecat dintre noi toți fără de vreme, în floarea bărbăției și în maturitatea talentului. Astăzi ni-am plecat genunchii la mormintele lor și cu florile amintirii li-am încununat din nou fruntea, cea atât de pală în mormântul rece. Această zi de profundă pietate am închinat-o noi, scriitorii bănățeni, cu dragă inimă tovarășilor noștri, cari au servit țara și implicate Banatul nostru. Aceste momente solemne, în cari scriitor pe scriitor îl caută, îi atinge fruntea și mâinile reci, când stam cu ei de vorbă în operele lor, vor fi pentru noua generație prima piatră fundamentală, pe care trebuie să se ridice monumentul literar al fiecăruia în parte.

LUCIAN COSTIN

CUPRINSUL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I. Personalitatea scriitorului	5
II. In luptă pentru conservatismul națiunii	9
III. Stilul, cultura și orientarea literară a scriitorului	14
IV. Operele literare în lumina trecutului, prezentului și a viitorului.	21